

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI

ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК

REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2024-yil 4-son

VOLUME 8 / ISSUE 4 / 2024

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2024.8.4.

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: 10.51788/TSUL.ROLS

Crossref

Content
Registration

**MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK
UNIVERSITETI**

"Yuridik fanlar axborotnomasi –
Вестник юридических наук – Review
of law sciences" huquqiy ilmiy-amaliy
jurnali O'zbekiston matbuot va axborot
agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda
0931-sonli guvohnoma bilan davlat
ro'yxatidan o'tkazilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy
ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi
jurnallari ro'yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat
yuridik universitetiga tegishli. Barcha
huquqlar himoyalangan. Jurnal material-
laridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish
muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo'yicha mas'ul:

O. Choriyev

Muharrirlar:

Y. Yarmolik, Y. Mahmudov,
E. Mustafayev, K. Abduvaliyeva,
F. Muhammadiyeva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova

Musahhih:

S. Rasulova

Texnik muharrir:

U. Sapayev

Dizayner:

D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar,
Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi

№ 174625, 29.11.2023-y.

Jurnal 24.12.2024-yilda
bosmaxonaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4.

Shartli bosma tabog'i: 5

Adadi: 100. Buyurtma: № 158.

Bosmaxona litsenziyasi

29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.

Bosmaxona manzili:

100047. Toshkent shahri,

Sayilgoh ko'chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

BOSH MUHARRIR

I. Rustambekov – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori v.v.b.,
yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS'UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot
bo'limi boshlig'i

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI

A. Saidov – Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasi Milliy
markazining direktori, yuridik fanlar doktori, professor (Toshkent,
O'zbekiston)

E. Juchniewicz – Gdansk universiteti professori, huquq doktori (Gdansk,
Polsha)

A. Younas – yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (Pekin, Xitoy)

O. Okyulov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik fanlar
doktori (Toshkent, O'zbekiston)

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori v.b., yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

Sh. Asadov – O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat
boshqaruvi akademiyasi professori, yuridik fanlar doktori (Toshkent,
O'zbekiston)

M. Aminjonova – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish
akademiyasi dotsenti, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

M. Rahimov – Toshkent davlat yuridik universiteti dotsenti, yuridik fanlar
bo'yicha falsafa doktori (Toshkent, O'zbekiston)

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti professori, yuridik
fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

B. Murodov – O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi akademiyasi
professor, yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti professori,
yuridik fanlar doktori (Toshkent, O'zbekiston)

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti professori v.b.,
pedagogika fanlari nomzodi (Toshkent, O'zbekiston)

**УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ
ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Министерстве высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:

Е. Ярмолик, Й. Махмудов,
Э. Мустафаев, К. Абдувалиева,
Ф. Мухаммадиева, М. Шарифова,
Ш. Бекназарова

Корректор:

С. Расулова

Технический редактор:

У. Сапаев

Дизайнер:

Д. Ражапов

Адрес редакции:

100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия

от 29.11.2023 г № 174625

Журнал передан в типографию
24.12.2024.

Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 5. Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 158.

Лицензия типографии

от 29.11.2023. № 174626

Отпечатано в типографии
Ташкентского государственного
юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, дом 37.

© Ташкентский государственный
юридический университет

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

И. Рустамбеков – доктор юридических наук, профессор, врио ректора Ташкентского государственного юридического университета

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

В. Ходжаев – доктор юридических наук, профессор, проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – начальник редакционно-издательского отдела Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

А. Саидов – доктор юридических наук, профессор, директор Национального центра по правам человека Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

Э. Юхневич – доктор права, профессор Гданьского университета (Гданьск, Польша)

А. Юнас – доктор философии по юридическим наукам (Пекин, Китай)

О. Окюлов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ж. Нематов – доктор юридических наук, и. о. профессора Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Ш. Асадов – доктор юридических наук, профессор Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

М. Аминжонова – доктор юридических наук, доцент Правоохранительной академии Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

М. Рахимов – доктор философии по юридическим наукам, доцент Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

О. Нарзуллаев – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

В. Муродов – доктор юридических наук, профессор Академии МВД Республики Узбекистан (Ташкент, Узбекистан)

А. Мухамеджанов – доктор юридических наук, профессор Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

Н. Ниязова – кандидат педагогических наук, и. о. профессора Ташкентского государственного юридического университета (Ташкент, Узбекистан)

**FOUNDER: TASHKENT STATE
UNIVERSITY OF LAW**

“Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences” legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Higher Attestation Commission under the Ministry of Higher Education, Science and Innovations of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:

O. Choriev

Editors:

Y. Yarmolik, Y. Makhmudov,
E. Mustafae, K. Abduvalieva,
F. Mukhammadieva, M. Sharifova,
Sh. Beknazarova

Proofreader:

S. Rasulova

Technical editor:

U. Sapaev

Designer:

D. Rajapov

Publishing department address:

100047. Tashkent city,
Sayilgokh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz

E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license

№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 24.12.2024.

Paper size: A4.

Cond.p.f: 5.

Units: 100. Order: № 158.

Printing house license

№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of
Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgokh street, 37.

© Tashkent State University of Law

CHIEF EDITOR

I. Rustambekov – Acting Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

B. Xodjaev – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Head of the Publishing Department of Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD MEMBERS

A. Saidov – Director of the National Centre for Human Rights of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor (Tashkent, Uzbekistan)

E. Juchniewicz – Professor of the University of Gdansk, Doctor of Law (Gdansk, Poland)

A. Younas – Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Beijing, China)

O. Okyulov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

J. Nematov – Acting Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Sh. Asadov – Professor of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Aminjonova – Associate Professor of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

M. Rakhimov – Associate Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law (Tashkent, Uzbekistan)

O. Narzullaev – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

B. Murodov – Professor of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

A. Muxamedjanov – Professor of Tashkent State University of Law, Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

N. Niyazova – Acting Professor of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences (Tashkent, Uzbekistan)

MUNDARIJA

12.00.02 – KONSTITUTSIYAVIY HUQUQ. MA'MURIY HUQUQ. MOLIYA VA BOJXONA HUQUQI

- 8 **AXROROV ADXAMJON ASRORKUL O'G'LI**
Davlat ekologik nazoratini amalga oshirishning tashkiliy-huquqiy jihatlari

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI.
XALQARO XUSUSIY HUQUQ

- 22 **USMONOVA MUNISXON YO'LDOSH QIZI**
Nizoli va o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlar: yangi klassifikatsiya
- 32 **SHAIMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
Raqamli obyektlar va meros ochilgan joy: transchegaraviy merosga da'vatlar
- 42 **LAPASOV ASLIDDIN TO'LQIN O'G'LI**
Virtual makonda mualliflik huquqini himoya qilish va javobgarlik masalalari

12.00.04 – FUQAROLIK PROTSESSUAL HUQUQI. IQTISODIY PROTSESSUAL HUQUQI.
HAKAMLIK JARAYONI VA MEDIATSIYA

- 53 **XABIBULLAYEV DAVLATJON YULCHIBOYEVICH**
Fuqarolik sud ishlarini yuritish prinsiplarini takomillashtirish masalalari
- 66 **XUDOYNAZAROV DADAXON AVAZ O'G'LI**
Fuqarolik va iqtisodiy protsessda sudya yordamchisining huquqiy maqomi

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

- 73 **VALIJONOV DALER DILSHODOVICH**
Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha Osiyo kelajagi: Osiyoda o'zaro hamkorlik va ishonch choralarini konferensiyasi uchun g'oyalar

12.00.12 – KORRUPSIYA MUAMMOLARI

- 81 **MELIYEV XUDOYOR XURRAMOVICH**
Litsenziyalash tizimi islohotida korrupsiyaga qarshi kurashish omilini kuchaytirish

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.02 – КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО. АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО.
ФИНАНСОВОЕ И ТАМОЖЕННОЕ ПРАВО

8 **АХРОРОВ АДХАМЖОН АСРОКУЛ УГЛИ**
Организационно-правовые аспекты осуществления государственного экологического контроля

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО.
МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

22 **УСМОНОВА МУНИСХОН ЮЛДОШ КИЗИ**
Оспоримые и ничтожные сделки: новая классификация

32 **ШАЙМАРДАНОВА ДИЛАФРУЗ ДИЛМУРАТОВНА**
Цифровые объекты и место открытия наследства: вызовы трансграничного наследования

42 **ЛАПАСОВ АСЛИДДИН ТУЛКИН УГЛИ**
Вопросы защиты авторских прав и ответственности в виртуальном пространстве

12.00.04 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО.
ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ ПРАВО. АРБИТРАЖ И МЕДИАЦИЯ

53 **ХАБИБУЛЛАЕВ ДАВЛАТЖОН ЮЛЧИБОЕВИЧ**
Вопросы совершенствования принципов гражданского судопроизводства

66 **ХУДОЙНАЗАРОВ ДАДАХОН АВАЗ УГЛИ**
Правовой статус помощника судьи в гражданском и экономическом процессе

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

72 **ВАЛИЖОНОВ ДАЛЕР ДИЛШОДОВИЧ**
Будущее Азии против коррупции: идеи для Совещания по взаимодействию и мерам доверия в Азии

12.00.12 – ПРОБЛЕМЫ КОРРУПЦИИ

81 **МЕЛИЕВ ХУДОЁР ХУРРАМОВИЧ**
Усиление антикоррупционного фактора в реформе системы лицензирования

CONTENTS

12.00.02 – CONSTITUTIONAL LAW. ADMINISTRATIVE LAW. FINANCE AND CUSTOMS LAW

- 8 **AKHROROV ADKHAMJON ASRORKUL UGLI**
Organizational and legal aspects of implementation of state environmental control

12.00.03 – CIVIL LAW. ENTREPRENEURSHIP LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

- 22 **USMANOVA MUNISKHON YULDOSH KIZI**
Disputed and void transactions: a new classification
- 32 **SHAYMARDANOVA DILAFRUZ DILMURATOVNA**
Digital objects and legacy opening: cross-border heritage calls
- 42 **LAPASOV ASLIDDIN TULKIN UGLI**
Copyright protection and liability issues in virtual space

12.00.04 – CIVIL PROCEDURAL LAW. ECONOMIC PROCEDURAL LAW. ARBITRATION PROCESS AND MEDIATION

- 53 **VALIJONOV DALER DILSHODOVICH**
The future of Asia against corruption: ideas for the conference on interaction and confidence building measures in Asia
- 66 **KHUDOYNAZAROV DADAHON AVAZ UGLI**
Legal status of the assistant judge in civil and economic proceedings

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

- 73 **VALIJONOV DALER DILSHODOVICH**
The future of Asia against corruption: ideas for the conference on interaction and confidence building measures in Asia

12.00.12 – CORRUPTION PROBLEMS

- 81 **MELIYEV KHUDOYOR KHURRAMOVICH**
Strengthening the anti-corruption factor in the reform of the licensing system

Kelib tushgan / Получено / Received: 22.10.2024
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 12.12.2024
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 24.12.2024

DOI: 10.51788/tsul.rols.2024.8.4./PDOK4046

UDC: 347.132.6(045)(575.1)

NIZOLI VA O'Z-O'ZIDAN HAQIQIY BO'LMAGAN BITIMLAR: YANGI KLASSIFIKATSIYA

Usmonova Munisxon Yo'ldosh qizi,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Fuqarolik huquqi kafedrasida katta o'qituvchisi,
yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD)
ORCID: 0000-0001-6487-918X
e-mail: muniskhonusmonova@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida fuqarolik huquqining muhim instituti bo'lgan bitimlarning ahamiyati, ularning haqiqiy emas deb topilishida erk va irodaning o'rni, bitimlar haqiqiy emasligiga ko'ra tasniflanishi tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada bitimlarning haqiqiy emasligiga oid yangi klassifikatsiya ishlab chiqilgan bo'lib, unga ko'ra, ushbu yangi turlarga ajratish kazuistik emas, balki abstrakt tamoyil deb qabul qilish tavsiya etiladi. Ishlab chiqilgan klassifikatsiyani asoslash uchun bir nechta argumentlar taqdim etilgan bo'lib, ularda bugungi fuqarolik qonunchiligini takomillashtirish uchun takliflar ham aks ettirilgan. Fuqarolik huquqida haqiqiy bo'lmagan bitimlar nizoli va o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlarga ajratilishining asosiy sababi ularning oqibatini farqlash uchundir. Biroq nazariya va amaliyotni tahlil qilgan holda ushbu muhim asosning ahamiyatsiz ekanligi muallif tomonidan isbotlashga harakat qilingan. Shu bilan bir qatorda, maqolada bitimlarning haqiqiy emasligi xususiyati, haqiqiy emaslikning har bir holati (tarkibi)da o'ziga xos xususiyatga ega bo'lgan isbotlash predmeti, da'vo muddati pozitsiyasi, da'vo qilish huquqiga ega bo'lgan shaxslar doirasi, da'vo arizasida bitimni o'z-o'zidan haqiqiy emas deb topishni talab qilish huquqiga ega bo'lgan shaxslar (alohida), o'zining insofsiz harakatlari orqali bitimni o'z-o'zidan haqiqiy emas deb tasdiqlashni talab qilish va boshqalar muhokama qilingan. Maqolada taqqoslash-qiyoslash, analiz-sintez, tizimli tahlildan keng foydalanilgan.

Kalit so'zlar: bitimlar, haqiqiy bo'lmagan bitimlarning turlari, erk, iroda, nizoli va o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlar, xatolik

ОСПОРИМЫЕ И НИЧТОЖНЫЕ СДЕЛКИ: НОВАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ

Усмонова Мунисхон Юлдош кизи,
доктор философии по юридическим наукам (PhD),
старший преподаватель кафедры «Гражданское право»
Ташкентского государственного
юридического университета

Аннотация. Данная статья содержит анализ актуальности сделок, являющихся важным институтом гражданского права в Республике Узбекистан, роли свободы воли и волеизъявления при признании их недействительными, классификации сделок по признаку недействительности. В статье также была разработана новая классификация недействительности сделок, и

приведённое разделение на новые типы следует рассматривать с точки зрения принципа абстрактности, а не казуистики. В обоснование разработанной классификации приводится несколько аргументов, в которых также отражаются предложения по совершенствованию современного гражданского законодательства. Основание, по которому недействительные сделки в гражданском праве подразделяются на оспоримые и ничтожные, заключается в различии их последствий. Однако, анализируя теорию и практику, автор попытался доказать несущественность этого важного основания. Наряду с этим, в статье рассматривается природа недействительности сделок, предмет доказывания, который имеет свойство в каждом случае (составе) недействительности, обсуждаются вопросы по сроку исковой давности, кругу лиц, имеющих право требования, лиц, имеющих право требовать признания сделки ничтожной (индивидуально), из-за собственных нечестных действий и другие. При написании статьи широко использовались методы сравнения, сопоставления, анализа-синтеза и системного анализа.

Ключевые слова: сделки, виды недействительных сделок, свобода, воля, оспоримые и ничтожные сделки, ошибочность

DISPUTED AND VOID TRANSACTIONS: A NEW CLASSIFICATION

Usmanova Muniskhon Yuldosh kizi,

Senior Lecturer of the Department of Civil Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Philosophy (PhD) in Law

Abstract. *The article examines the significance of transactions, which are an important institution of civil law of the Republic of Uzbekistan, the role of free will and expression of will in recognizing them as void, and an analysis of the classification of transactions based on their invalidity. The article also presents a new classification of invalid contracts, which is recommended to be regarded as an abstract principle rather than a casuistic. Several arguments are provided to justify the developed classification, reflecting suggestions for improving the current civil legislation. The main reason for dividing invalid contracts in civil law into disputed and automatically void contracts is to distinguish their consequences. However, after analyzing theory and practice, the author attempts to prove that this important basis is insignificant. Additionally, the article discusses the specific nature of the void of contracts, the subject of proof in each case of void (composition), the position on the statute of limitations, the circle of persons who have the right to file a claim, individuals who have the right to demand the automatic invalidation of the contract in the claim, and others. In the article, the methods of comparison, analysis-synthesis, and system analysis were widely used.*

Keywords: *transactions, types of void transactions, freedom, will, disputed and void, error*

Kirish

Bugungi kunda bitimlar hayotimizning ajralmas qismiga aylangan va har bir fuqarolik huquqi subyekti to'qnash keladigan eng ahamiyatli institutlardan biri hisoblanadi. Nazarimizda barchasi tartibga solingandek, huquqiy amalga oshirilayotgandek tuyuladi. Biroq haqiqiy muammolarga duch kelganimizda ushbu bitimga oid huquqiy munosabatlar to'liq hal etilmasligi yoki normalar

mavhumlikni ifodalaganini ko'rishimiz mumkin. Bitimlarda bu kabi holatlarni uchrasa-da, u erk ifodasi hisoblanadi. Bitimlarni haqiqiy emasligiga ko'ra nizoli va o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlarga ajratish amaldagi O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi (bundan buyon matnda O'zR FK) bilan mustahkamlangan qolipga aylanib ulgurgan. O'zR FKning 113-moddasi 1-qismiga binoan, bitim qonunchilikda belgilab qo'yilgan asoslarga

ko'ra, sud haqiqiy emas deb topganligi sababli (nizoli bitim) yoki bunday deb topilishidan qat'i nazar, haqiqiy emas deb hisoblanadigan (o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitim) bitimlarga ajratiladi.

Ushbu klassifikatsiya bir vaqtning o'zida samarasiz va nomaqbuldir. O'zR FKning 113–128-moddalarini tahlil qilganimizda, haqiqiy bo'lmagan bitimlarni nizoli va o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmaganligiga ko'ra ajratishning formal xususiyatga ega ekanini va ushbu klassifikatsiyaning amaliy natija bermasligini ko'rishimiz mumkin.

Bir guruh sivilist olimlar, xususan, I. Zokirov, X. Rahmonqulov, O. Okyulov, N. Imomovlar o'zlarining asarlarida bitimlarning haqiqiylikda shaxslarning bitim tuzishga bo'lgan erki va harakati o'rtasida sababiy bog'lanish bo'lishi lozimligi borasida fikrlarini keltirib o'tishgan. O'z navbatida, bu masalaga oid ma'lumotlar zamondosh ilm namoyandalari hisoblangan Y. Taktasheva, D. Gloov, A. Belyayevlarning ilmiy maqolalarida ham ifodalangan.

Material va metodlar

Maqolada haqiqiy bo'lmagan bitimlarning turlari va ularni haqiqiy emas deb hisoblash uchun asoslar tahlil qilindi va yangi klassifikatsiya taqdim etildi. Natijada abstrakt bo'linish hosil bo'lgan bo'lsa-da, uning kauzalligi alohida holatlarni tartibga solishga qaratilgan. Bunda e'tibor berilishi lozim bo'lgan asosiy jihat bitimlar asosining mohiyati va ularning amal qilishiga ko'ra kauzal va abstrakt (mavhum) bitimlarga bo'linishidir. Umumiy qoidaga ko'ra bitimning haqiqiylik bevosita uning asosiga bog'liq. Agar kauzal bitim barcha zaruriy shartlarga amal qilgan holda tuzilgan bo'lsa-yu, lekin uning asosi bo'lmasa, bunday bitim haqiqiy emas deb hisoblanadi. Qonunda asos yuridik jihatdan ahamiyatsiz bo'lgan holatlar ko'zda tutilgan bo'lishi mumkin. Bunday bitimlar abstrakt bitimlar hisoblanadi. Abstrakt bitimlarning haqiqiylik uchun qonunda ularning abstrakt xarakteri ko'rsatilishi shart. Bank kafola-

ti ham abstrakt bitim hisoblanadi. Chunki u asosiy majburiyatga bog'liq emas. Shuningdek, maqolada taqqoslash-qiyoslash, analiz-sintez, tizimli tahlildan keng foydalanilgan.

Tadqiqot natijalari

Ko'rsatilgan tezisini tasdiqlash uchun quyidagi argumentlarni keltirish mumkin.

1. *Birinchi argument – qonun hujjatlarida nazarda tutilgan da'volar matnidagi nomuvofiqlik va bitimlarning haqiqiy emasligi xususiyati.* Nizoli bitimlarga nisbatan "haqiqiylik" prezumpsiyasi qo'llanadi: har qanday nuqson bilan tuzilgan bitim sudda da'vogar tomonidan to'liq isbotlanmaguncha haqiqiy emas deb topilmaydi. Shu bilan birga, da'voning maqsadini, ya'ni haqiqiy emaslik oqibatlarini qo'llashni sud bitimning "nuqsonlilik" faktini aniqlagandan keyingina amalga oshirish mumkin bo'ladi.

O'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlarga nisbatan boshqacha holat kuzatiladi, ya'ni ularga "haqiqiy emaslik" prezumpsiyasi qo'llanadi. Bunday bitimlar tuzilganidan keyin "nuqsonli" deb tan olinganligi sababli haqiqiy emasligini isbotlashning hojati yo'q. Shunga ko'ra, da'vogarning sudga murojaat qilish maqsadi bunday bitimning haqiqiy emasligi oqibatlarini qo'llashni talab qilishdir.

Shuningdek, bitimlarning haqiqiy emasligi institutini isloh qilish jarayonida qonun chiqaruvchi o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimni haqiqiy emas deb topish uchun da'vo arizasi berish imkoniyatini taqdim etdi. O'zR FKning 113-moddasi 3-bandidan kelib chiqadigan bunday huquq bitim tarafi bo'lmagan va uni haqiqiy emas deb topishda qonun bilan qo'riqlanadigan manfaatga ega bo'lgan shaxsga berilgan.

Ushbu uchinchi tomon da'vogarlari bitimni o'z-o'zidan haqiqiy emas deb topishdan moddiy va huquqiy manfaatdor bo'lgan, huquqiy sohada bitim "noaniqlikni keltirib chiqaradigan", shuningdek, bu "kimning huquqiy holatiga ta'sir qilishi mumkinligi"ga oid bo'lgan subyektlar sifatida tushuniladi.

Albatta, qonun chiqaruvchi tomonidan kiritilgan uchinchi shaxslarning manfaatlarini himoya qilish imkoniyati (“kafolat”) ijobiy baholanishi kerak. Biroq bu imkoniyat bitimlarni nizoli va o‘z-o‘zidan haqiqiy bo‘lmaganga bo‘lish ma‘nosini ifodalamaydi. Agar sud bitimni o‘z-o‘zidan haqiqiy emas deb topish to‘g‘risidagi da‘voni rad etsa, manfaatdor tomon hali ham bitimni o‘z-o‘zidan haqiqiy emas deb hisoblab da‘vo qilishi mumkin. Bu haqda A.A. Gromov va A.V. Yegorov: “Normaning bunday tahriri “sud qarorining majburiy kuchiga shubha tug‘diradi” va sud haqiqiy emas deb topishdan bosh tortgan bitim (o‘z-o‘zidan haqiqiy emas) fuqarolik muomalasiga manfaat keltirmaydi,” – degan fikrni ta’kidlashadi [1, 51-b.].

2. *Ikkinchi qarshi argument sifatida haqiqiy emaslikning har bir holati (tarkibi)da o‘ziga xos xususiyatga ega bo‘lgan isbotlash predmeti ko‘rsatilishi mumkin.* Masalan, o‘z-o‘zidan haqiqiy bo‘lmagan axloqqa qarshi, ko‘zbo‘yamachilik natijasida tuzilgan, qalbaki bitimlar, voyaga yetmaganlar va muomalaga layoqatsiz shaxslarning bitimlari.

Bir qarashda qoida tariqasida sanab o‘tilgan holatlar isbot talab qilmaydi. Bitim tuzilgan paytda uni haqiqiy emas deb topish uchun asos – nuqson mavjud bo‘lganligining o‘zi qonuniy taqiqni (o‘rnatilgan tartib) buzishning yetarliligini anglatadi. Umuman bitimni haqiqiy emas deb topish huquqbuzarlik borligini anglatmaydi, haqiqiy bo‘lmagan bitimda subyektning erki qonun chiqaruvchi tomonidan nazarda tutilgan muomala layoqati doirasidan tashqariga chiqadi, shuningdek, bitim harakat va ayni damda kelishuv bo‘lishi ham mumkin, huquqbuzarlik esa boshqa hodisadir [2]. Masalan, holatlarning tavsifidan kelib chiqadigan bo‘lsak, voyaga yetmagan (6 yoshdan 14 yoshgacha) yoki muomalaga layoqatsiz shaxs bilan tuzilgan bitimda vasiylikdagi shaxsning huquqiy maqomini tasdiqlash kifoya, biroq javobgar vasiylik ostidagi shaxs bilan bitim tuzganini inkor etsa, vasiy nima qilishi kerak? Nizolashishi va isbotlashi lozim. Natijada u nizoli bitimga aylanadi.

Qalbaki bitim uchun yuridik ahamiyatga ega bo‘lgan holatlar sud amaliyoti tomonidan to‘liq belgilanadi: sudlar “bitimning har bir tomoni kerakli huquqiy oqibatlarini yaratish va ushbu niyatlarni haqiqatda amalga oshirish uchun tegishli bitimni tuzish niyatida bo‘lganmi yoki yo‘qmi”, “tomonlarning voqelik harakatlari holatlarini” isbotlashi va “ularning haqiqiy irodasini” aniqlashi, “tomonlar o‘rtasidagi haqiqiy munosabatlar”ga baho berishi lozim [3].

Shu bilan bir qatorda, boshqa asoslar ham o‘ziga xos xususiyatga ega. Ba’zilar ularni amalga oshirishning haqiqiy xususiyatlariga ega bo‘ladi, bu noyob isbotlash predmetiga aylanadi, boshqalari bitim tuzilgan paytda shaxsning huquqiy maqomini tasdiqlashni talab qiladi, yana boshqalari o‘z-o‘zidan haqiqiy bo‘lib ko‘rinsa-da, nizoli bitimning predmetini tashkil etadi.

Taxminan oltita bo‘lgan nizoli bitimlar guruhida isbotlash predmetining umumiy xususiyatlarini aniqlash mutlaqo mumkin emas. Sababi o‘z-o‘zidan haqiqiy emas deb hisoblanadigan bitimning sud jarayonida isbot talab qilishi va nizoni keltirib chiqarishi mumkinligidir.

3. *Uchinchi argument bitimlar haqiqiy emasligining oqibatlari pozitsiyasi.* Shuni ta’kidlash kerakki, o‘z-o‘zidan haqiqiy bo‘lmagan va nizoli bitimlar haqiqiy emasligi oqibatlari jihatidan hech qanday farq qilmaydi. O‘zR FK 114-moddasida ham o‘z-o‘zidan haqiqiy bo‘lmagan, ham nizoli bitimlar uchun yagona oqibat, ya’ni ikki tomonlama restitutsiya (tomonlarning o‘z holatiga qaytarilishi) belgilangan. Biroq ushbu bitimlarning (ham o‘z-o‘zidan haqiqiy bo‘lmagan, ham nizoli bitimlar) ba’zi turlari boshqa tomonlar yetkazgan haqiqiy zararni to‘lashni qo‘shimcha ravishda talab qilishi mumkin (2-jadvalga qarang). Shuningdek, oz sonli tarkiblar ba’zi hollarda muayyan qonun bilan belgilangan boshqa oqibatlarni keltirib chiqarishi ham mumkin (O‘zR FK 116-moddasi). Bundan tashqari, bir nechta

asoslar ham mavjud: *konvalidatsiya* – bitimni kuchda saqlash, – bu holat O‘zR FK 117-, 119-, 122-moddalarida ko‘rsatilgan. Qalbaki va ko‘zbo‘yamachilik natijasida tuzilgan bitimlarga nisbatan esa o‘ziga xos oqibatlar mavjud. Jumladan, qalbaki bitimda yuridik ta‘sirning yo‘qligi, restitutsiyani qo‘llamaslik (bu amalda bahsli nuqta), qalbaki bitim

“mutlaqo” tuzilgan bitim bo‘lmaganligi sababli bitim taraflarini davlat javobgarligiga tortish (soliq yoki jinoiy javobgarlik) (O‘zR FK 101-moddasi, 124-moddasi 1-qismi) ko‘rsatilgan. Ko‘zbo‘yamachilik natijasida tuzilgan bitimga nisbatan esa niqoblangan bitim qoidalarini qo‘llash va boshqa oqibatlar ham mavjud (1-jadval).

1-jadval

Bitim haqiqiy emasligi oqibatlari

O‘zR FK moddalari	Haqiqiy emaslik asoslari	Xarakter	Oqibat	
			Oqibatlarini belgilovchi norma havola	Oqibatni qo‘llash
116	Qonunchilik talablariga muvofiq bo‘lmagan bitimning haqiqiy emasligi	O‘z-o‘zidan / nizoli haqiqiy emas	114-modda / yo‘q	Umumiy (restitutsiya) + qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqalar
117	O‘n to‘rt yoshga to‘lmaganlar tuzgan bitim	O‘z-o‘zidan haqiqiy emas	117-modda	Restitutsiya+haqiqiy zarar+konvalidatsiya
118	O‘n to‘rt yoshdan o‘n sakkiz yoshgacha bo‘lganlar tuzgan bitimlar	Nizoli	117-modda	Restitutsiya+haqiqiy zarar
119	Muomalaga layoqatsizlar tuzgan bitimlar	O‘z-o‘zidan haqiqiy emas	117-modda	Restitutsiya+haqiqiy zarar+konvalidatsiya
120	Muomala layoqati cheklanganlar tuzgan bitimlar	Nizoli	117-modda	Restitutsiya+haqiqiy zarar
121	Muomala layoqatida nuqsoni bo‘lganlar tuzgan bitim	Nizoli	117-modda	Restitutsiya+haqiqiy zarar
122	Yanglishish ta‘sirida tuzilgan bitim	Nizoli	114-modda	Umumiy (restitutsiya)+haqiqiy zarar (har ikki tomondan) + xarajatlar + konvalidatsiya
123	Aldash, qo‘rqitish, zo‘rluk ishlatish natijasida tuzilgan va asoratli bitimlar	Nizoli	Yo‘q	Umumiy (restitutsiya) + zarar + kontragentga bitim predmetining tasodifiy yo‘qolishi xavfini yuklash
124	Qalbaki	O‘z-o‘zidan haqiqiy emas	Yo‘q	Restitutsiyani qo‘llamaslik, chunki qalbaki bitim aslida taraflar tomonidan amalga oshirilmaydi (sud amaliyoti,
124	Ko‘zbo‘yamachilik	O‘z-o‘zidan haqiqiy emas	Yo‘q	Niqoblangan bitim qoidalarini qo‘llash + restitutsiyani qo‘llamaslik (sud amaliyoti,
125	Yuridik shaxs huquqiy layoqatidan tashqariga chiqadigan bitim	Nizoli	Yo‘q	Umumiy (restitutsiya)

Yuqoridagi jadval nizoli va o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlarni haqiqiy emaslik oqibatlariga ko'ra ajratish uchun asos

yo'qligini tasdiqlaydi. Oqibat bir guruhga mansub bo'lgan asoslarga nisbatan ham turlicha qo'llanishi mumkin.

2-jadval

Zarar va tasodifan nobud bo'lish xavfi mavjudligiga ko'ra bitimlar haqiqiy emasligiga ko'ra turlarining oqibatlari

FK moddalari	Zarar		Tasodifan nobud bo'lish xavfi
	Haqiqiy zarar	Boy berilgan foyda	
117	+	-	-
118	+	-	-
119	+	-	-
120	+	-	-
121	+	-	-
122	+	+	-
123	+	+	+

Yodda tuting: boy berilgan foyda mustaqil ravishda tarkibga kiritilmaydi, ya'ni ular zarar tarkibiga kiritiladi.

4. *To'rtinchi argument – da'vo muddati pozitsiyasi.* Shuni ta'kidlash kerakki, qonun chiqaruvchi muddatlarni to'liq tahlil qilmagan. Ma'lumki, da'vo muddati – subyektiv huquqni himoya qilish, da'vo arizasi berish muddati.

Shuningdek, O'zR FKda bitimlarning haqiqiy emasligiga oid bo'lgan alohida da'vo muddati mavjud emas. Shu sababli bitimlar bilan bog'liq nizolar kelib chiqqanda ularga nisbatan uch yillik umumiy da'vo muddati qo'llanadi. Xorijiy mamlakatlarda esa haqiqiy bo'lmagan bitimlarga nisbatan da'vo muddatini qo'llash bilan bog'liq maxsus qoidalar (masalan, Rossiya Federatsiyasi FKning 181-moddasi [4], Qozog'iston Respublikasi FKning 162-moddasi [5]) aniq belgilangan. Germaniyada umumiy va maxsus da'vo muddatlari mavjud bo'lib, maxsus da'vo muddati o'ttiz yilni tashkil etadi. Shuningdek, uy-joy va yer bilan bog'liq bo'lgan bitimlarga oid masalalarga o'n yillik da'vo muddati tatbiq etiladi (GFKning 195–197-moddalari) [6]. RF Fuqarolik kodeksining 181-moddasi 1-qis-

mida nizoli bitimlardan farqli ravishda o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlarga nisbatan uzaytirilgan o'n yillik da'vo muddati nazarda tutilgan [4]. Sababi o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlar tuzilgan vaqtdan boshlab haqiqiy emas deb hisoblanadi. Shu bilan bir qatorda "bitimning haqiqiy emasligi oqibatini qo'llash yuzasidan sudga da'vo qilish muddati uch yil bo'lganligi, ba'zi holatlarda fuqarolarning huquq va manfaatlariga zid keladi", deb hisoblashadi. Biroq oddiygina voyaga yetmaganlar tomonidan tuzilgan bitimlarni olaylik: 6 yoshdan 14 yoshgacha va 14 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan shaxslar tomonidan tuzilgan bitimlarning birinchisiga 10 yillik, ikkinchi holatga esa 1 yillik da'vo muddatining qo'llanishi qanchalar adolatli? Har bir asos o'ziga xosdir, shu sababli maxsus va umumiy da'vo muddati pozitsiyasi asoslarning har biri uchun zarur. Yoki barcha asoslar uchun umumiy da'vo muddatining qo'llanishida ham kamchilik borday tuyuladi [7]. Jumladan, qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga zid ravishda tuzilgan bitim har qanday holatda ham haqiqiy emasdir yoki axloqqa zid ravishda tuzilgan bitimlarni ham misol tariqasida keltirishimiz mumkin.

5. *Beshinchi argument – da’vo qilish huquqiga ega bo’lgan shaxslar doirasi.* O’z-o’zidan haqiqiy bo’lmagan bitimlarda, nizoli bitimga nisbatan da’vo qilish huquqiga ega bo’lgan shaxslar doirasi kengroqdir. Shunday qilib: 1) nizoli bitimlarni haqiqiy emas deb topish da’vosi bilan bitim taraflari yoki qonunda ko’rsatilgan boshqa shaxs sudga murojaat qilishga haqli; 2) o’z-o’zidan haqiqiy bo’lmagan bitimlarni haqiqiy emas deb topish uchun da’vo qilish huquqiga bunday tan olinishidan qonuniy manfaatdorligini isbotlagan har qanday shaxs egadir; 3) bitim tarafi yoki qonunda ko’rsatilgan boshqa shaxs o’z-o’zidan haqiqiy bo’lmagan bitim uchun oqibatlarini qo’llashni talab qilishga haqli. Shu bilan birga, kim tan olishni talab qilish huquqiga ega bo’lsa, oqibatlarini qo’llashni ham talab qilish huquqiga ega.

Ko’rib turganingizdek, o’z-o’zidan haqiqiy bo’lmagan bitim uchun da’vogarlar doirasi kengroq. Bundan tashqari, sudning oqibatlarini qo’llash imkoniyati istisno qilinmaydi: sud o’z tashabbusi bilan o’z-o’zidan haqiqiy bo’lmagan bitim oqibatlarini jamoat manfaatlarini himoya qilish va qonunda nazarda tutilgan boshqa holatlarda qo’llashga haqli [8].

Umuman olganda, qoidalarda aks ettirilgan mezon juda noaniq va tushunish qiyin. Bunda da’vogarga nisbatan aniq talab mavjud emas, ya’ni uning “qonunda ko’rsatilgan boshqa shaxs” yoki “qonuniy manfaatdor bo’lgan boshqa shaxs” ekanligi aniq ochib berilmagan.

6. *Nihoyat, oltinchi va so’nggi argument eng kichik belgilar, masalan, qarshi da’vo arizasida bitimni o’z-o’zidan haqiqiy emas deb topishni talab qilish huquqiga ega bo’lgan shaxslar, o’zining insofsiz harakatlari orqali bitimni o’z-o’zidan haqiqiy emas deb tasdiqlashni talab qilishi va boshqalar.*

Shunday qilib, aks ettirilgan mezonlarning hech biri o’z-o’zidan haqiqiy bo’lmagan va nizoli bitimga aniq ajratishga imkon bermaydi. Faqat bitta mezonga asoslanib farqlash (oqibatni qo’llash) natija bermaydi. Haqiqiy

bo’lmagan bitimlarning amaldagi tasnifi samarasiz ekanligini tan olish kerak.

Bundan tashqari, shuni ta’kidlash kerakki, O’zR FKda mavjud bo’lgan tasnif kazustik prinsipga asoslanadi: bitimlar haqiqiy emasligining qat’iy elementlarining har biri o’ziga xos hayot modelini tartibga soladi, shuning uchun bitimlarni o’z-o’zidan haqiqiy bo’lmagan va nizoli bitimga bo’lish ma’nosizdek tuyuladi.

Tadqiqot natijalari tahlili

Ilmiy doiralarda haqiqiy bo’lmagan bitimlarning turli tasniflari taklif etiladi, ammo ularning aksariyati kazual xarakterga ega. Shu munosabat bilan, haqiqiy bo’lmagan bitimlarni abstrakt ravishda farqlashga urinishlarni ko’rib chiqish maqsadga muvofiq. Jumladan, D.M. Genkin bitimlarning haqiqiy emasligiga ko’ra quyidagi turlarini aniqlagan [9, 19-, 193-, 192-b.]:

1) *o’z-o’zidan haqiqiy bo’lmagan bitimlar.* Bunda sud ularning o’z-o’zidan haqiqiy emasligini *ex officio* deb tan oladi va agar sud bitimning nuqsoniga e’tibor bermasa, “uni haqiqiy emas deb topish uchun manfaatdor tomon ushbu bitimga alohida e’tiroz bildirmasligi kerak – u nuqson mavjudligini ko’rsatish bilan cheklanishga haqli”;

2) *da’vo natijasida o’z-o’zidan haqiqiy emas deb topilgan bitimlar.* Sudda bitimga e’tiroz bildirgan jismoniy shaxsning manfaati tufayli bitim haqiqiy emas deb topiladi hamda da’vo muddatining o’tkazib yuborilishi ham bitimni haqiqiy deb hisoblashga olib keladi.

Ko’rsatilgan ikkita bitim guruhining ahamiyatli emasligi bitimning paydo bo’lishi yoki uning mavjudligi uchun zarur bo’lgan elementlar yo’qligi bilan bog’liq;

3) *so’zlarning qat’iy ma’nosiga ahamiyat bermasdan tuzilgan bitimlar.* Yuzaga kelishi noma’lum bo’lgan hodisalar shartnoma sharti sifatida bitimga kiritilsa, haqiqiy emas deb topiladi. Shuningdek, haqiqiy vaziyat yuzaga kelgan sababli bitim haqiqiy hisoblanmaydi. Masalan, to’xtatib turish sharti bajarilmasa, bitim haqiqiy emas deb hisoblanadi;

4) *nisbatan haqiqiy bo'lmagan bitimlar*. Ushbu bitim faqat ma'lum bir shaxs uchun haqiqiy emas deb hisoblanadi. Masalan, kreditorlar tomonidan qarzdorning uchinchi shaxslar bilan bitimlariga e'tiroz bildirish [10].

D.V. Dojdev haqiqiy bo'lmagan bitimlarni quyidagicha tasnifladi [11, 148–149-b.]:

1) *o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlar*. Ular mavjud bo'lishi va tuzatilishi kerak bo'lmagan bitimlardir, ya'ni yuridik jihatdan ahamiyatga ega emas;

2) *haqiqiy bo'lmagan bitimlar*. Ular kutilgan samarani keltirmaydigan bitimlardir. Tomonlar aslida bajarilishi shart bo'lmagan majburiyatni bajarishga harakat qilishadi. Boshqacha qilib aytganda, majburiyatni bajarishga intiladilar, lekin bu majburiyat aslida bajarilishi kerak emas (solsolution indebiti). Shu sababdan ham bu bitimlar haqiqiy hisoblanmaydi. Agar tomonlar yetishmayotgan elementlarni to'ldirsa, bunday bitim keyinchalik to'liq kuchga ega bo'lishi mumkin.

3) *qaytariladigan bitimlar*. Ular haqiqiy hisoblanadi, lekin tomonlardan birining iltimosiga binoan ularning ta'siri bekor qilinishi mumkin va barcha huquqlar bitim tuzilgunga qadar mavjud bo'lgan holatga qayta tiklanadi;

4) *nizoli bitimlar*. Bunday bitimlar natijasida yuzaga kelgan samara tomonlardan birining iltimosiga binoan sud qarori bilan haqiqiy emas deb topilishi mumkin [12].

Yuqoridagi ikkita tasnif juda qiziqarli tarzda taqdim etilgan, ammo ular bitim haqiqiy emasligining turli tomonlarini tushunishga asoslangan, shuning uchun tasniflar biroz amaliy emasdek tuyuladi. Tasniflashlarning asosi amaliyotda qo'llash uchun juda mavhumdir.

S.V. Gerasimovskiyning fikricha esa, uch turdagi haqiqiy bo'lmagan bitimlar mavjud [13, 22-b.]:

1) haqiqiy emasligi qonun bilan belgilangan o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlar;

2) qonunda nazarda tutilgan hollarda haqiqiy emasligi sud tomonidan belgilangan o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlar;

3) haqiqiy emasligi manfaatdor shaxsning tashabbusi bilan sud tomonidan belgilangan nizoli bitimlar.

“Ushbu tasniflash imkoniyati qonunga zid (noqonuniy, qonunga xilof) bitimlar va boshqa kamchiliklari tufayli haqiqiy emasligi aniqlangan bitimlar bilan bog'liq”, – deb yozadi S.V. Gerasimovskiy. Muallif tomonidan berilgan tasniflash bitim tuzilmasligini (boshqa mualliflarning tasniflari bilan solishtirganda) hisobga olmaydi. Ushbu tasnif kazustik prinsipga to'g'ri keladi, ya'ni ma'lum bir bitimning haqiqiy emasligi belgilanadi.

A.M. Shirvindt nemis ta'limotida mavjud bo'lgan nuqsonga asoslangan haqiqiy bo'lmagan bitim turlarini keltiradi [14, 150–151-b.]:

1) *o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmagan bitimlar* (Nichtigkeit). Bunda bitimning kamchiliklari (nuqsonlari) mavjud bo'lib, ular tufayli huquqiy oqibatlar yuzaga kelmaydi yoki hatto bitimning tarkibi ham shakllanmagan bo'ladi (o'z-o'zidan haqiqiy bo'lmaganlik mavjud bo'lmaganlikka tengdir);

2) *nizoli bitimlar* (Anfechtbarkeit). Ushbu bitimda huquqiy oqibatlar yuzaga kelishini istisno etmaydigan va u yoki bu tarzda bartaraf etilishi mumkin bo'lgan kamchiliklar mavjud bo'ladi;

3) *haqiqiy emas, ya'ni nuqsonli bitimlar* (Ungültigkeit). Bitimning nuqsonlari tufayli yuzaga keladigan huquqiy oqibatlarining yo'qligini tavsiflaydi;

4) *samarasiz bitimlar* (Unwirksamkeit). Bunda har qanday sababga ko'ra oqibatlarining yo'qligini ko'rsatadi;

5) *mavjud emaslik* (Nichtexistenz). Bu bitim belgilariga mos keladigan faktning yo'qligini bildiradi.

Ko'rinib turibdiki, bitimning haqiqiy emasligi uchun erk va irodani ifoda etish hali ham muhim, chunki haqiqiy emaslik hodisasi dastlab irodadagi nuqson, shaxsning erkidan tashqari asosda shakllangan.

Xulosalar

Yuqoridagi olimlarning fikrlarini mulohaza qilgan holatda quyidagi tasnifni taklif qilamiz:

1) boshqa tomonning irodasini qasddan o'zgartirish bilan bog'liq bitimlar – aldash, zo'ravonlik, tahdid, shuningdek, asoratli bitim ta'siri ostida tuzilgan;

2) irodasi mavjud bo'lgan qonuniy kuchga ega bo'lmagan bitimlar (huquqiy layoqatdan tashqarida qilingan) – muomalaga layoqatsiz shaxslarning bitimlari, voyaga yetmaganlarning bitimlari (14 yoshgacha);

3) ruxsat yoki rozilik olinmagan holda tuzilgan bitimlari – oilaviy, korporativ, bitimlar muomala layoqati cheklangan shaxslar, voyaga yetmaganlar (14 yoshdan 18 yoshgacha);

4) vaqtinchalik iroda yo'qligi bilan tuzilgan bitimlar – “muomala layoqatida nuqsoni bor” shaxsning bitimlari (FKning 121-moddasi);

5) noto'g'ri harakatlar:

– ixtiyoriy xato tufayli, masalan, har ikki tomonning savodsizligi tufayli sodir etilgan jiddiy xatolik (matn terish xatosi, noto'g'ri chop etish);

– jiddiy xato ta'siri ostida tuzilgan bitimlar;

6) boshqa asoslar.

Taqdim etilgan tasnif asosli hisoblana-di, chunki u bitimning haqiqiy emasligining mohiyatiga asoslanadi. Tasniflash kazuistik

emas, abstrakt usulga ega va hamma uchun tushunarli sanaladi.

Qonun chiqaruvchi ushbu tasnifni Fuqarolik kodeksida aks ettirishi va har bir asos uchun o'ziga xos oqibatlarini ta'minlashi tavsiya etiladi. Masalan, tomonlar shartnomani o'zgartirish yoki bekor qilish orqali ixtiyoriy xato tufayli bitimlarni tuzatishi mumkin yoki tomonlarning har biri tomonlardan birining (ikkalasining) huquqiy savodsizligi mavjudligini tasdiqlashi mumkin. Boshqa tarafning irodasini qasddan o'zgartirishi bilan tuzilgan bitimlar uchun ma'naviy zararni qonun kuchi bilan qoplashni belgilash tavsiya etiladi. Ba'zi huquqbuzarliklar uchun qarindoshning bilish prezumpsiyasini o'rnatish kerak (masalan, muomala layoqati cheklanganligi, muomala layoqatida nuqsoni bor shaxslar yoki pulga muhtoj qarindoshidan kvartirani sotib olish).

Haqiqiy bo'lmagan bitimlar turlarini o'rganish natijalariga ko'ra, amaldagi huquqiy bo'linish kazuistik prinsipga asoslangan, ushbu ajratish mantiqiy asosga ega emas va amalda samarasiz degan xulosaga kelishimiz mumkin. Turli tadqiqotchilar tasniflash yuzasidan o'z fikr-mulohazalarini taklif qilishadi, bundan muallif ham istisno emas. Shu munosabat bilan muallif erk va irodani ifodalash asosida haqiqiy bo'lmagan bitimlarni tasniflashni taklif qildi, bu esa kazuistik emas, abstrakt tamoyilga asoslanadi va bitimning haqiqiy emasligi mohiyatini ochib beradi.

REFERENCES

1. Prakticheskiy kommentariy k pervomu i vtoromu blokam izmeneniy v Grazhdanskiy kodeks RF: naiboleye vazhnyye momenty [Practical commentary on the first and second blocks of amendments to the Civil Code of the Russian Federation: the most important points]. Moscow, Aktion-Media Publ., 2014, pp. 21, 176.

2. Usmonova M. Legal consequences of non-authenticity of transactions. *Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences*, 2022, vol. 2/5, pp. 1020–1028.

3. Larson D.A., Usmonova M.Y.Q. The Genesis of the Development of Transactions Concluded as a Result of Defects in the Ability to Behave. *Central Asian Academic Journal of Scientific Research*, 2022, vol. 2/2, pp. 182–193.

4. Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik kodeksi [Civil Code of the Russian Federation]. Available at: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_5142/
5. Qozog'iston Respublikasi Fuqarolik kodeksi [Civil Code of the Republic of Kazakhstan]. Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1006061
6. Germaniya Fuqarolik kodeksi [German Civil Code]. Available at: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/
7. Topildiev B., Khursanov R., Usmonova M. Trust management agreement Property and prospects for its development in the Republic of Uzbekistan. *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, 2022, vol. 7/3, pp. 3199–3205.
8. Munishxon U. The role of forensic psychiatric examination in invalidating an agreement entered into by a citizen who does not understand the significance of his actions or is unable to control them. *Review of Law Sciences*, 2020, vol. 3, pp. 146–152.
9. Genkin D.M. Otnositel'naya nedeystvitel'nost' sdelok [Relative invalidity of transactions]. *Civil Law Bulletin*, 2014, vol. 4, pp. 190–220.
10. Usmonova M. The concept of the transaction concluded as a result of defects in the ability to behave and its peculiarities. *The American Journal of Political Science Law and Criminology*, 2021, vol. 3/11, pp. 74–80.
11. Dozhdev D.V. Rimskoye chastnoye pravo [Roman private law]. Moscow, Norma.: INFRA Publ., 2021, p. 784. Available at: <https://znanium.com/catalog/product/1194772>
12. Kizi U.M.Y. Civil-Legal status of persons incapable of actual treatment. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, 2021, vol. 3/11, pp. 86–91.
13. Gerasimovskiy S.V. K voprosu o nedeystvitel'nykh sdelkakh i ikh kvalifikatsii [On the issue of invalid transactions and their qualification]. *Domestic Jurisprudence*, 2016, vol. 10/12, pp. 21–23.
14. Shirvindt A.M. Znachenie vymysla v rimskom prave [The Importance of Fiction in Roman Law]. Moscow, Statut Publ., 2013, p. 255. Available at: <https://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=452607>
15. Taktasheva R.Yu. Drobnyye i tselostnyye ob'yekty bukhgalterskogo ucheta [Fractional and integral accounting objects]. *Financial and Accounting Consultations*, 2019, vol. 5, pp. 18–23. Available at: <https://journal.fbk.ru/page5939736.html>
16. Rahmonqulov H.R. Fuqarolik huquqining subyektlari [Subjects of civil law]. Tashkent, TSIL, Publ. 2008, p. 168.
17. Imomov N.F. Fuqarolar (Jismoniy shaxslar) huquqiy statusining ayrim jonlari [Certain aspects of the legal status of citizens (individuals)]. *International Conferences*, 2022, vol. 1/7, pp. 20–25. Available at: <http://erus.uz/index.php/cf/article/view/237>
18. Koryogdiyev B.U. Bitimni haqiqiy emas deb topish va uning oqibatlarini qo'llash fuqarolik huquqlarini himoya qilish vositasi sifatida [Recognizing a transaction as invalid and applying its consequences as a means of protecting civil rights]. *Orienss*, 2021, vol. 11. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/bitimni-haqiqiy-emas-deb-topish-va-uning-oqibatlarini-qo-llash-fuqarolik-huquqlarini-himoya-qilish-vositasi-sifatida>
19. Imomniyozov D.B. Yuridik shaxslarning umumiy yig'ilish qarorlarini haqiqiy emas deb topishning huquqiy oqibatlari [Legal consequences of declaring decisions of the general meeting of legal entities invalid]. *Orienss*, 2022, vol. 1. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/yuridik-shaxslarning-umumiy-yig-ilish-qarorlarini-haqiqiy-emas-deb-topishning-huquqiy-oqibatlari>

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal
Правовой научно-практический журнал
Legal scientific-practical journal

2024-yil 4-son

VOLUME 8 / ISSUE 4 / 2024
DOI: 10.51788/TSUL.ROLS.2024.8.4.